

3. Lift up your hearts. Church Hymn Book of Roman Catholic Church (2001). Kyiv [in Ukrainian].
4. Voznyak, M. S. History of Ukrainian Literature (1992). (Vols. 1). Lviv : Svit [in Ukrainian].
5. Voice of Gospel (1958). Saskatoon [in Ukrainian].
6. Evangelical Song (1988). Kyiv : Vydannya respublikanskoï rady Yevangeliskykh khrystyian-baptystiv [in Ukrainian].
7. Evangelical Hymn Book of Rebirth (1954). Chicago : Gospel Press [in Ukrainian].
8. Evangelic Songs : The Collection of Christian Songs (1997). Kyiv [in Ukrainian].
9. Medvedyk, Yu. (2006) Ukrainian Sacred Song of the XVIIth – XVIIIth Centuries. Lviv : Vyd-vo UKU [in Ukrainian].
10. Nikolaev, S. I. (2001) By Horace Prehistory in Russia. Reflections on Russia in the Eighteenth Century, (pp. 303-314). Köln-Weimar-Wien : Böhlau Verlag [in Russian].
11. The Collection of Sacred and Secular Songs (manuscript). Institute of Manuscripts of the Vernadsky National Library of Ukraine, f. XXXIII, № 48 [in Old Ukrainian].
12. The Collection of Sacred Songs (manuscript). Institute of Manuscripts of the Vernadsky National Library of Ukraine, f. XXXIII, № 54b [in Old Ukrainian].
13. Sidorovich, L. N. (2011). Psalms in Note Manuscripts of the Last Quarter of the XVIIth – First Quarter of the XIXth Centuries set to the Texts from the "Tsar David's Psalters" by Simeon Polotskiy. Doctor's thesis. Minsk [in Russian].
14. Ukrainian Evangelical Hymn Book (1933). Stanislaviv [in Ukrainian].
15. Ivchenko, L. V. (Eds.). (1990). Ukrainian Kant of the XVIIth – XVIIIth Centuries. Kyiv : Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
16. Church Songs (1996). Lviv : Misioner [in Ukrainian].
17. Stern, D. H. (Eds.). (2000). Die Liederhandschrift F 19-233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften. Köln-Weimar-Wien : Böhlau Verlag [in German].

УДК 712:903+930.85

Коляденко Ніна Володимирівна

доктор медичних наук,
професор кафедри публічного управління
та гуманітарних наук Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
nina-k@ukr.net

ЗМІСТОВНІ ОСОБЛИВОСТІ МИСТЕЦТВА ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті порушується проблема впливу мистецтва прадавньої трипільської культури на облаштування життєвого середовища сучасних українців, розглядається історія віднайдення пам'яток трипільської культури на теренах України, наводяться дискусійні археологічні та етнографічні гіпотези.

Ключові слова: трипільська культура, мистецтво, етногенез, історія, археологічні пам'ятки.

Коляденко Ніна Владимировна, доктор медицинских наук, профессор кафедры публичного управления и гуманитарных наук Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Содержательные особенности искусства трипольской культуры: история исследований

В статье поднимается проблема влияния искусства древней трипольской культуры на обустройство жизненного пространства современных украинцев, рассматривается история обнаружения достопримечательностей трипольской культуры на территории Украины, обсуждаются дискуссионные археологические и этнографические гипотезы.

Ключевые слова: трипольская культура, искусство, этногенез, история, археологические достопримечательности.

Nina Koliadenko, Doctor of Science in Medicine, professor, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

Substantial features of Trypillian art culture: history of research

Where have we come from? Who are we? Where are we going to? "- the name of Paul Gauguin's picture that exemplifies infinite question of humanity of all times and epochs." "...What are we? Who is our parent?"- Taras Shevchenko asks in his message "And the dead and alive...". People recognize themselves through their relation to the world that is not only boundless universe or nature, but also to human society, culture, created by people.

Culture is displaying the individual features of individual communities and their ethnic groups. Ethnogenesis is a natural process which determined primarily landscape-geographical parameters. All things created by people are more stable than the works of nature, so they are accessible to direct observation. Our forefathers left wonderful monuments and works of art. This rich heritage has identified features of Ukrainian national culture. In art history there are definite stereotypes about Trypillian culture, which are repeated in the majority of publications and established form relevant impression of it. Trypillian culture is well-known by excellent examples of ceramic wares decorated with ornaments of the original. However, its current popularity is not argued, archetyp value of its heritage is not only of material but also spiritual is ignored overwhelming majority of researchers. So urgent is the study of the art of reflection of Trypillian culture in modern life, in a culture in everyday life, arrangement of living space, tradition of interpersonal relations and self-determination of a personality and awareness of its importance for the ethnogenesis of the Ukrainian nation.

The purpose of this research is to study, based on analysis of the publications of the scientific literature, Trypillian art and culture due to the natural conditions of the landscape.

Trypillian culture is a unique archaeological culture from the Chalcolithic times. The first studies of this culture and archaic painted ceramics executed the famous archaeologist from Lviv A. Shnayder in 70 years of the XIX century. But the official opening of the Year of Trypillian culture is considered to be 1893, when archaeologist Vincent Hvoyka opened late Palaeolithic settlement in Kyiv, on the Cyrilivska street. He found a number of similar materials on the outskirts of Trypillia in the Kyiv region, on whose behalf and was named this unique culture.

On the Romanian territory it was discovered Cucuteni culture, which have been proven to belong to the same cultural complex that Trypillian culture, so these names are synonymous.

One of the biggest attractions is the cave of Trypillian culture Verteaba in the Lviv region, where throughout the nineteenth century was found thousands of clay and ceramic objects and fragments of there.

Significant contribution to the study of Trypillian culture belongs to T.S. Passek that developed a scheme of periodization of Trypillian settlements. The most prevalent option periods, which distinguishes the following stages of trypillian culture:

- Initial – 5300-4000 BC. e. (Romanian Carpathians)
- Early – 4000-3600 BC. e. (Prut-Dniester interfluve);
- Average – 3600-3100 BC. e. (Dniester-Bug watershed);
- Late – 3100-2500 BC. e. (Dnieper-Dniester River watershed).

Characteristic for the early development stage of Trypillian culture is ground, rectangular building of the pillars smeared with clay wicker wooden walls that had straw or reed roof. In the villages located on high plateaus layout dwellings approached to form a circle or oval. The basis for economy in this period were farming, animal husbandry, hunting, fishing and gathering. Significant development reached pottery, especially vessels which sculpted hands – large vessels hrushopodibnoi grain riznomanitni pots, bowls, spoons, colanders, binoklepodibny dishes. Pottery and figurines decorated ornament spiral shape, which continues today in the handicrafts of Ukraine.

In the middle stage of the tribes of Trypillia culture occupied vast areas of forest in Eastern Transylvania to the west to the Dnieper River to the east, near the Upper and Middle Dniester, Prut, Siret, Southern Bug region and the right bank of the Dnieper. Public ustry remained matriarhalno clan, but the settlement of this period is much larger, indicating that the increase in population and located in the high plateau near rivers and streams.

By the late period of Trypillian culture spread in the land of eastern Volyn Basin and Goryn Sluch year, both banks of the Dnieper and Kiev steppe north-western Black Sea. However, along with the tribes of the western areas of the Northern Black Sea and lower Dniester were assimilated yamnoyi native culture ancient Indo-Europeans.

Amazing Tripoli culture heritage inspired researchers to express the boldest hypotheses. So, study of Tripoli culture, which is reflected in the genetic memory of future generations in the form of archetypal characters, and its impact on the improvement of modern life seems a hot topic of our further research.

Key words: Trypillya culture, art, ethnogenesis, history, archaeological sites.

"Звідки ми прийшли? Хто ми? Куди ми йдемо?" – назва картини Поля Гогена (рис.1), яка унаочнює одвічне питання людства [31].

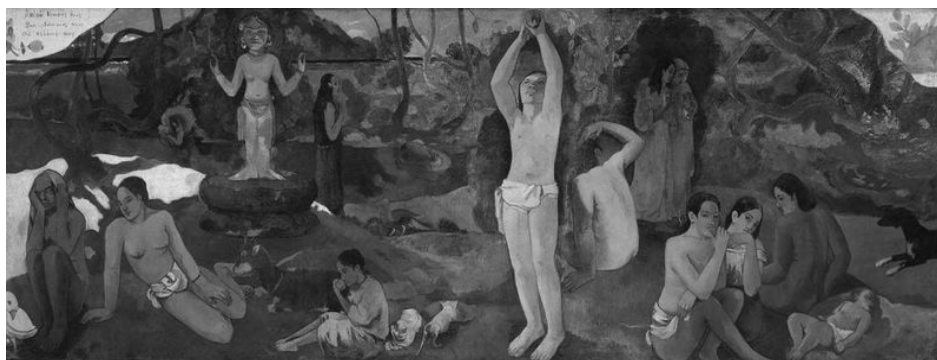

Рис. 1. Поль Гоген. "D'où venons nous? Que sommes nous? Où allons nous?"

"...Що ми? Чиї сини? Яких батьків?", – запитує Т.Г.Шевченко в посланні "І мертвим, і живим..." [32].

Вічні питання, які бентежать кожен мислячу людину, що прагне самовизначитися, усвідомити себе через безмежний Всесвіт, природу, суспільство, культуру, створену руками людей [33].

Культури є відображенням індивідуальних рис окремих етносів та їх систем, а етногенези – природні процеси, що визначаються певними параметрами, першим з яких є ландшафтно-географічний, тобто жорсткий зв'язок етносу з ландшафтом, що його породжує. Творіння людини є більш стійкими, ніж витвори природи; вони є доступними для безпосереднього спостереження, завдяки якому наука здатна зрозуміти явища невидимі, але такі, що можна збагнути розумом [8].

Наші пращури залишили дивовижні пам'ятки й витвори мистецтва, які визначили особливості національної української культури [34]. Щодо трипільської культури, то вона, здавалося б, протягом XX ст. достатньо описана в значній кількості джерел як вітчизняної, так і зарубіжної наукової літератури. Але інтерес до її пам'яток, розміщених у багатьох музеях світу, не вщухає дотепер. У мистецтвознавстві існують певні стереотипи щодо трипільської культури, які повторюються в більшості публікацій і фор-

мують відповідне усталене враження про неї як у науковців, так і у пересічних читачів, які цікавляться даною темою. При згадуванні трипільської культури насамперед зазначається, що вона є землеробською, з матриархальним устроєм, відома чудовими зразками керамічних виробів, оздоблених оригінальними орнаментами. Водночас сучасна надпопулярність трипільської культури залишається неаргументованою, так само як і вплив її спадку – не лише матеріального, а й духовного, архетипічними символами закарбованого в генетичній пам'яті – проходить поза увагою переважної більшості дослідників. Тому вбачається актуальним розгляд мистецтва трипільської культури саме з точки зору її відбитку в сучасному житті – культурі, побуті, облаштуванні життєвого простору, традиціях міжособистісних відносин і самовизначенні особистості, усвідомленні тієї ролі, що вона має для етногенезу української нації.

Метою даного дослідження є вивчення на основі аналізу джерел наукової літератури мистецтва трипільської культури у зв'язку з природними умовами ландшафту.

Трипільська культура визначається як археологічна культура часів енеоліту – перехідного часу від неоліту до бронзової доби, що на території України датується IV-III тисячоліттям до н. е. [5, 10, 13, 31, 33, 34]. Перші відомості про архаїчну культуру з мальованою керамікою було отримано і опубліковано львівським археологом А. Шнайдером у 70-х рр. XIX ст. за результатами досліджень на території Галицького Поділля [1, 26, 36]. Археолог В.Хвойка відкрив перше трипільське поселення – пізньопалеолітичну стоянку, що існувала близько 20000 років тому на території сучасної України – у 1893 р. на вулиці Кирилівській у Києві. Саме тому офіційним роком відкриття трипільської культури в Україні вважається 1893 р. – рік початку цих розкопок. В 1896–1897 рр. кілька поселень з матеріалами, подібними до київських, В.Хвойка знайшов також на околицях містечка Трипільля Київського повіту (нині с.Трипільля Обухівського району Київської області), презентував їх у серпні 1899 р. на XI археологічному з'їзді та описав у низці наукових праць. Відтоді в публікаціях для аналогічних пам'яток з території України та Молдови поширена назва "Трипільська культура" [9, 25, 35]. Виявилось, що археологічна культура Кукутень на території Румунії, віднайдена в 1884 р., і культура Трипільля на території України належать до одного культурного комплексу, тому іноді використовуються назви "Кукутень-Трипільля", "культурно-історична спільність" або "спільність "Трипільля-Кукутень" ("Кукутень-Трипільля") [11, 29, 31, 33, 34]. За радянських часів значний внесок у дослідження трипільської культури зробила Т.С.Пассек, за даними якої найдавніша знахідка трипільської культури в колекції Державного історичного музею у Москві – 1854 р. [5, 6, 20]. Однак у Галичині перші розкопки для поповнення приватної колекції відбулися ще в 1750 р., а печера Вертеба з трипільськими старожитностями була випадково відкрита в 1822 р. [21]. Протягом XIX ст. у Вертебі знайшли чималу кількість предметів, що були ідентифіковані як зразки прадавньої трипільської культури, а саме: понад 400 цілих посудин, понад 35 тисяч глиняних і керамічних фрагментів, майже 120 антропоморфних фігурок, 200 знарядь із кісток та рогів, 300 виробів із кісток і каменю [17, 21, 30]. Від 1991р. печеру та прилеглі до неї території в радіусі 30-40 км комплексно обстежує археологічна експедиція Борщівського краєзнавчого музею, відділом якого з 5 жовтня 2004 р. став створений у печері перший в Україні підземний музей трипільської культури [17] (рис.2).

Рис. 2. Реконструкція стоянки древніх людей у печері Вертеба (експозиція підземного археологічного музею)

Безумовною заслугою Т.С.Пассек є зроблена нею періодизація поселень трипільської культури, до схеми якої, втім, іншими дослідниками було внесено деякі зміни та доповнення [20]. Найбільшого поширення набув варіант періодизації, що розрізняє наступні етапи становлення трипільської культури:

- початковий, – 5300-4000 до н. е. (румунське Прикарпаття);
- ранній, – 4000-3600 до н. е. (Прутсько-Дністровське межиріччя);
- середній, – 3600-3100 до н. е. (Дністро-Бузьке межиріччя);
- пізній, – 3100-2500 до н. е. (Дністро-Дніпровське межиріччя).

На ранньому етапі, у другій половині VI тис. – першій половині V тис. до н. е., як виявили археологічні дослідження, племена трипільської культури розселилися в басейні Дністра і Південного Бугу,

Рис. 3. Трипільське житло (реконструкція).
Заповідник трипільської культури Легодзино [37]

здебільшого в низьких місцях біля річок, але подекуди й на підвищених плато. Житла будували у вигляді заглиблених землянок або напівземлянок, а також переважно наземні, підлогу і вогнище або печі з припічком зміцнювали глиною; стіни споруджували з дерева або плоту, обмазаного глиною. Характерними для раннього етапу розвитку трипільської культури є наземні, прямокутної форми будівлі на стовпах з обмазаними глиною дерев'яними плетеними стінами, що мали солом'яну або очеретяну покрівлю (рис.3). У поселеннях, розташованих на підвищених плато, план розміщення жител наближався до форми кола чи овалу [11, 12]. Основою господарства за цього періоду були хліборобство, скотарство, полювання, рибальство і збиральництво [11, 12]. Значного розвитку

досягли гончарні вироби, насамперед посуд, який ліпили руками, – великі грушоподібної посудини для зерна, різноманітні горщики, миски, ложки, друшляки, біноклеподібний посуд (рис. 4).

Також із глини ліпили жіночі статуєтки, модельки житла, намисто, амулети, що мали ритуальне призначення і були пов'язані з хліборобськими культами. Поверхню посуду та більшості статуєток вкривали заглибленим орнаментом або канелюрами у вигляді стрічок з кількох паралельних ліній, що утворювали спіральні форми орнаменту [16]. В сучасному українському прикладному дизайні, народних промислах – килимарстві, гончарстві, дереворізьбярстві, а особливо у вишивках та писанках існує дуже багато геометричних і рослинних орнаментальних мотивів, які виразно нагадують орнамент трипільської доби в Україні (рис. 5).

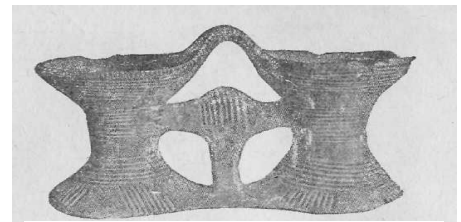

Рис. 4. Трипільський "бінокль",
віднайдений В.Хвойкою [38]

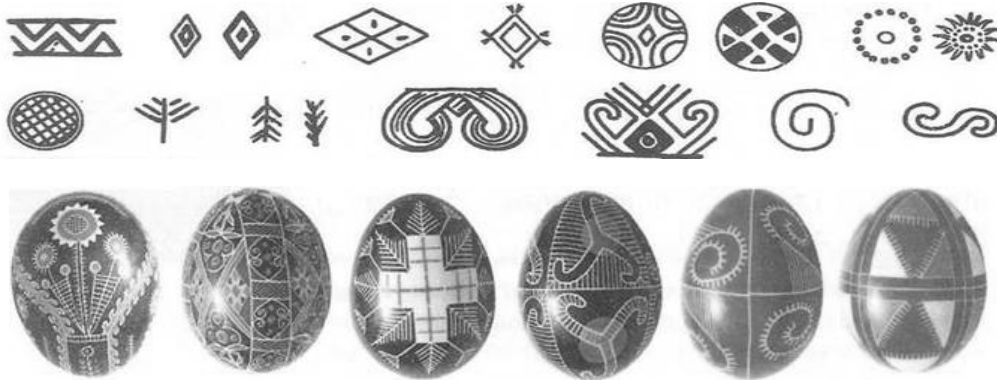

Рис. 5. Порівняння орнаментів трипільської культури
і традиційних українських писанок (за Л.В.Климовою) [16]

На середньому етапі племена трипільської культури займали величезні простори лісостепу від Східної Трансільванії на захід до Дніпра на схід, в районі Верхнього і Середнього Дністра, Прута, Серета, Південного Побужжя та Правобережжя Дніпра [9, 11, 14, 25]. Суспільний устрій залишався матриархально-родовим, однак поселення цього періоду значно більші за розміром, що свідчить про збільшення кількості населення, і розташовані на підвищених плато біля річок та струмків [11]. Наземні житла, розташовані по колу або овалом, в плані мали форму видовженого прямокутника й будувалися на фундаментах з розколотого дерева, покладеного впоперек, на який накладався товстий шар або кілька шарів глини. Плетені дерев'яні стіни на стовпах і перегородки всередині житла також обмазували глиною [11, 12, 23, 29, 37]. Посуд різних форм ліпився руками, можливо застосовувалося повільне гончарне коло. Характерним для кінця цього періоду став монохромний спіральний орнамент, нанесений чорною фарбою на жовтувато-червонуватому ангобу (рис.6). Орнаментально-композиційна система декорування керамічних виробів є генетичним кодом художньої традиції української культури, тому дослідження художньо-естетичних властивостей, композиційних закономірностей побудови форми, елементів орнаменту та регіональних особливостей творів народної кераміки має важливе значення [18, 19].

За пізнього періоду трипільська культура поширилася на землі східної Волині, сточища рік Случі й Горині, обидва береги Київського Придніпров'я та степи північно-західного Причорномор'я [14, 21]. Однак під впливом контактів із племенами так званої ямної культури, у культурі пізньотрипільських племен поступово почали зникати характерні риси [22]. Врешті племена західних районів Північного Причорномор'я та нижнього Подністров'я були асимільовані носіями ямної культури, відтак праїндоевропейцями [11, 22, 24].

Країну трипільців іноді також називають Українська Аратта, відповідно до концепції Ю.Шилова, який у 1990-х рр. презентував ідею про локалізацію згадуваної в месопотамських письмових джерелах легендарної Аратти саме в Україні [27, 28]. Іншими археологами подібна версія вважається типовим прикладом історичної міфотворчості [15]. Однак сучасний плюралізм у науці дозволяє не лише співіснувати полярним точкам зору, рівноправно користуватися їх термінологією, але й навіть створювати музеї, де зберігаються експонати на їх підтвердження [23, 31, 37]. В той же час, дивовижна спадщина трипільської культури продовжує надихати дослідників на висловлення найсміливіших гіпотез [5]. Так, за твердженням фінського науковця – індолога Гельсінського університету Аско Парполи – колесо було винайдене саме в Трипільській культурі на території сучасної України. Свою версію учений та його прибічники аргументують тим, що ідею про європейське походження колеса висунув ще у 1990-х рр. німецький вчений А.Хойслер, а про знахідки моделей коліс у розкопках трипільських поселень останньої чверті V тис. до н. е., тобто, за тисячоліття до відповідних знахідок у Месопотамії, повідомляв 1981 р. у наукових публікаціях румунський археолог Діну [2, 7, 11, 12, 24].

Отже, прадавня трипільська культура була тісно пов'язана з місцевим ландшафтом і досягла такого рівня розвитку, що не могла піти в небуття, не залишивши відбиток у генетичній пам'яті наступних поколінь, проявляючись у архетипічних символах, підсвідомих асоціаціях. Тому вплив мистецтва трипільської культури, пошук її віддзеркалень у сучасності вбачається цікавим та актуальним напрямком наших подальших досліджень.

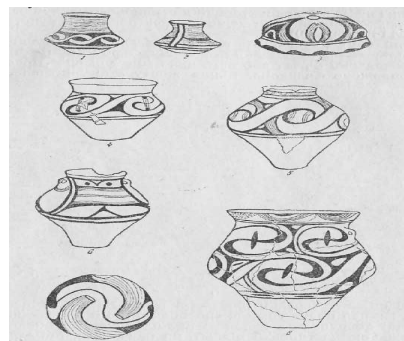

Рис. 6. Розписна монохромна кераміка (в одну чорну фарбу по червоному обличкуванню) [38]

Література

1. Булик Н. Антоні Шнайдер: штрихи до наукового портрету львівського археолога. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині / Н.Булик. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. – Вип. 14. – С.440-453.
2. Бурдо Н.Б. Сакральний світ трипільської цивілізації / Н.Б.Бурдо. -К.: Наш Час, 2008. – 296 с.
3. Бурдо Н. Б. Трипільська культура. Спогади про золотий вік / Н. Б. Бурдо, М. Ю. Відейко, І. В. Осипов. – Х. : Фоліо, 2007. – 415 с.
4. Відейко М.Ю. Тема Трипільської культури у сучасному праісторичному міфотворенні // М.Ю.Відейко // Археологія. – 2005. – № 2. – С. 89-103.
5. Відейко М.Ю. Т.С.Пассек – дослідниця Трипільської культури // М.Ю.Відейко // Календар-щорічник Українознавство 2003 р. – К.: Поліграфкнига, 2002.
6. Відейко М.Ю. Пассек Тетяна Сергіївна / М.Ю.Відейко // Енциклопедія історії України. – К. : Наукова думка, 2011. – Т. 8. – С. 85.
7. Гимбутас М. Цивілізація Великої Богини: мир Древней Европы / М.Гимбутас. – М.: РОССПЭН, 2006. – 568 с.
8. Гумилев Л.Н. Культурогенез и этногенез кочевых и оседлых цивилизаций в Средние века / Л.Н.Гумилев // Взаимодействие кочевых культур и древних цивилизаций: Тезисы докладов советско-французского симпозиума по археологии Центральной Азии и соседних регионов: Алма-Ата. – 19-24 октября 1987 г. – Алма-Ата, 1987. – С. 18-19.
9. Гороховський Є. Хвойка перший розкопав пам'ятки трипільської культури / Є. Гороховський // "Країна". – № 6 (9). – 26 лютого 2010р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/info/hvojka-pershyj-rozkopav-pamyatky-trypilskoji-kultury>.
10. Енциклопедія українознавства : Словникова частина : в 11 т. / Наукове Товариство ім. Шевченка// гол. ред. В.Кубійович. – Париж-Нью-Йорк-Львів Молоде життя, 1954–2003.
11. Енциклопедія Трипільської цивілізації. – К., 2004. – Т.1, кн.1. – С. 21-23.
12. Етнічна історія давньої України. – К.: Інститут археології НАНУ, 2000. – С. 20-21.
13. Журнал виртуальных путешествий "Вокруг света" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vokrugsveta.com/>
14. Заець І. І. Трипільська культура на Поділлі / І.І.Заець. – Вінниця: Тезис, 2001. – 179 с.
15. Залізник Л. Про трипільців, семітів та нардепів-трипільців / Л.Залізник // ZN.UA. – 14 травня 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/>
16. Климова Л. В. Художня культура 10 клас: підручник / Л.В.Климова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: subject.com.ua/textbook/artv/10_klas/2.html.

17. Літопис Борщівщини: Науково-краєзнавчий збірник. – Борщів, 2000. – Вип. 9.
18. Мистецька галерея [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zuza.net.ua/index.php?m=gallery&d=detail&id=627&p>.
19. Паславська Л.О. Композиція й орнаментика декорування традиційної української кераміки у сучасній етнодизайнерській практиці / Л.О.Паславська // *Культура і сучасність. Альманах*. – К.: Міленіум, 2015.- №1.- С.155-161.
20. Пассек Т. С. Периодизация трипольских поселений / Пассек Т.// *Материалы и исследования по археологии СССР*. – М., 1949. – Вып. 10.
21. Сивий М. Вертеба // *Тернопільський енциклопедичний словник* : у 4 т. / Сивий М., Сохацький М. ; ред.: Г. Яворський та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат "Збруч", 2004. – Т. 1 : А – Й. – С. 249–250.
22. Сиволап М. П. Дослідження поселення ямної культури Десятини в Середній Наддніпрянщині у 1995–2002 роках / М.П.Сиволап // *Археологічні відкриття в Україні 2000–2002 рр.* – К., 2003. – С.254-257.
23. Стражний О. Авторська літературна сторінка. Український менталітет / О.Стражний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.astra-lit.com/ukr-ment-ukr/03_tripilla.htm.
24. Толочко П. П. Давня історія України / П.П.Толочко. – Кн. 1.- К.: Либідь, 1994. – 240 с.
25. Хвойка В. Каменный век Среднего Поднепровья / В.Хвойка // *Труды XI археологического съезда в Киеве*. – К., 1901. – Т.1.
26. Чорновол І. Антоній Шнайдер – фундатор галицького краєзнавства / І. Чорновол // *Львівська газета*. – 23.01.04. – № 12. – С. 7.
27. Шилов Ю. О. Джерела витоків української етнокультури XIX тис. до н. е. – II тис. н. е./ Ю.О.Шилов. – К.: Аратта, 2002. – 272 с.
28. Шилов Ю. В. Праслов'янська Аратта /Ю.О.Шилов. – К.: Аратта, 2003. – 93 с.
29. Cucuteni-Trypillia: una grande civiltà dell'antica Europa" [Cucuteni-Trypillian: a great civilization of ancient Europe (Press release) (in Italian). Sapienza – Università di Roma. 16 September to 31 October 2008. Retrieved 21 November 2009].
30. Rook E. Stanowiska kultury trypolskiej w Bilczu Zlotym w dawnym powiecie Borszczow, w swietle zbiorow krakowskich /Rook E., Trela E. // *Z archeologii Ukrainy i Jury Ojcowskiej*. – Ojcow, 2001. – S.183-206.
31. Трипільська культура – Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
32. І мертвим, і живим... Тарас Шевченко. Повне зібрання... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev140.htm>.
33. Звідки ми, хто ми, куди ми йдемо? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bankreferatov.ru>.
34. Мистецтво давніх часів України (реферат) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrreferat.com/index.php?referat=74211.
35. Трипілля // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mskifa.narod.ru/trupol.html>.
36. Зорі Трипілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zori.dokladno.info/gospodar-trip-Iskikh-obshir-v/tipov-poselennya-2.html>.
37. Заповідник "Трипільська культура" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://stezhkomu.com/places/409_zapovidnyk_\"tripil](http://stezhkomu.com/places/409_zapovidnyk_\).
38. Скарбниця Трипілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zounb.zp.ua/resource/scarbnicya/tripillya/rozdil8.html>.

Referenses

1. Bulyk, N. (2010) Anthony Schneider: finishing touches to the scientific portrait of Lviv archaeologist. *Materials and researches on archeology Carpathians and Volyn*. Lviv: Institut ukrainoznavstva im. I.Kripjakevicha NANU Ukrainy, 14, 440-453 [in Ukrainian].
2. Burdo, N.B. (2008) *Sacral world of the Trypillian civilization*. K.: Nash Chas [in Ukrainian].
3. Burdo, N.B., Videiko, M.J., Osipov, I.V. (2007) Trypillian culture. *Memories of the Golden Age Kh.*: Folio [in Ukrainian].
4. Videiko, M.J. (2005) Subject of the Trypillian culture in modern prehistoric myths.- *Archeologia*, 2 [in Ukrainian].
5. Videiko, M.J. (2002) T.S.Passek – researcher of the Trypillian culture. *Kalrндar-schchorichnyck Ukrainoznavstvo*. K.: Polygrafkniga [in Ukrainian].
6. Videiko, M.J. (2011) Passek Tetjana Sergiyvna. *Entsiklopedia istorii Ukrainy*. K.:Naukova dumka (T. 8), 85 [in Ukrainian].
7. Gimbutas, Maria (2006) *Civilization of the Great Goddess: the world of ancient Europe*. M.: ROSSPEN [in Ukrainian].
8. Gumil'ov, L.N. (1987) Ethnogenesis and cultural genesis of nomadic and settled civilizations in the Middle Ages // *The interaction of nomadic cultures and ancient civilizations: Abstracts of the Soviet-French Symposium on the archeology of Central Asia and neighboring regions*. Alma-Ata, 18-19 [in Russian].
9. Gorohovskiy, E. (2010) Khvoika was the first who excavated monuments of the Trypillian culture. *Kraina*, 6(9). Retrieved from: <http://rukotvory.com.ua/info/hvojka-pershyj-rozkopav-pamyatky-trypilskoji-kultury>.
10. Kubijovych, V. (Eds). (1954-2003) *Encyclopedia of Ukrainian Studies*. *Slovnikova chastyna: v 11 t*. Paris; Nju-Jork; Lviv: Naukove Tovarystvo im.Shevchenka: Molode Zhittja [in Ukrainian].
11. *Encyclopedia of the Trypillia civilization* (2004) K., 1, 1, 21-23 [in Ukrainian].
12. *Ethnic History of Ancient Ukraine* (2000) K.:Institut archeologii NANU, 20-21 [in Ukrainian].
13. *Zhurnal virtualnyh puteshestviy "Vokrug sveta"*. Retrieved from http://www.vokrugsveta.com/index.php?option=com_content&task=view&id=557&Itemid=71
14. Zajets, I.I. (2002) Trypillia culture in the Podolsky lowlands. *Vinnitsa: Tezis* [in Ukrainian].
15. Zaliznjak, L. (2004) About Trypillians, Semites and senators – experts in Trypillia culture. *ZN.UA*. Retrieved from <http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/> [inUkrainian].